

**CRATAEGUS TURKESTANICA ROJARK. – ТУРКИСТОН
ДЎЛАНАСИНИ ЕТИШТИРИШ АГРОТЕХНИКАСИ ВА
ДОРИВОРЛИК ХУСУСИЯТЛАРИ**

Жумабоев Гулом Шерматович
Тошкент давлат аграр университети

АННОТАЦИЯ

Мақолада Ўзбекистонда доривор дўланани етиштиришнинг илмий асосланган усуллари бўйича илмий тадқиқот натижалари келтирилган. Шу билан бирга *Crataegus turkestanica* Rojark. ning хом-ашёсини тайёрлаш ва унинг сифати ҳамда тиббиётда қўлланилиши ва кимёвий таркиби тўғрисида маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: *Crataegus turkestanica*, экиш, етиштириш, агротехник тадбирлар, тиббиётда қўлланилиши.

ABSTRACT

The article presents the results of scientific research on scientifically based methods of growing *Turkestan hawthorn* in Uzbekistan. At the same time, information is provided on the procurement of *Crataegus turkestanica* raw materials, its quality, medical use and chemical composition.

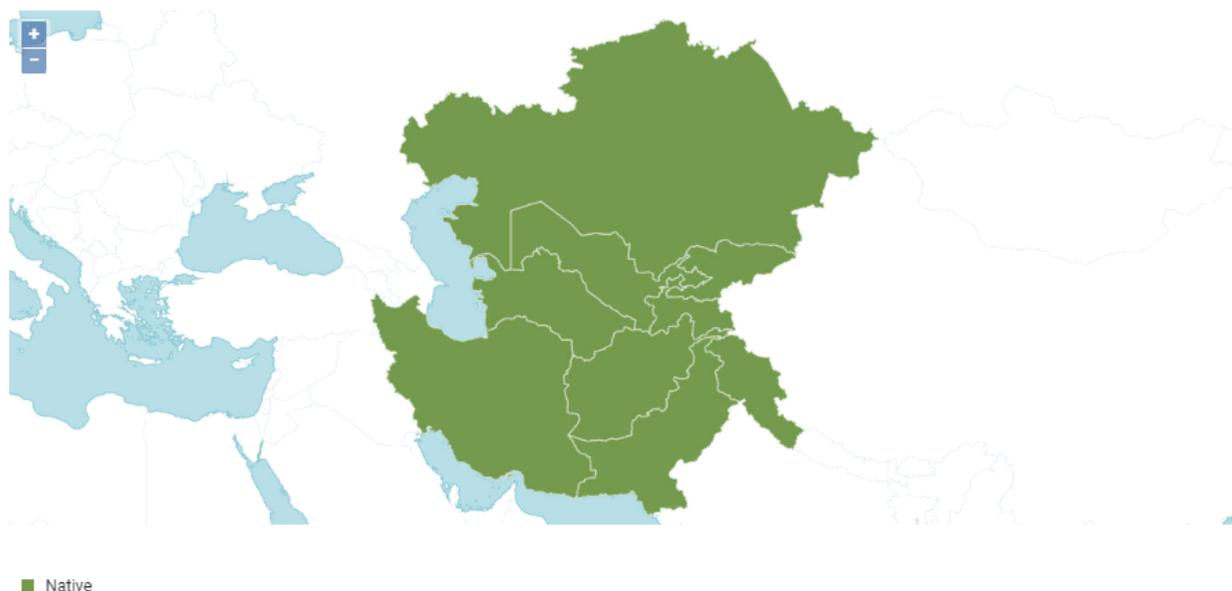
Key words: *Crataegus turkestanica*, cultivation, agrotechnical measures, use in medicine.

АННОТАЦИЯ

В статье представлены результаты научных исследований по научно обоснованным методам выращивания боярышника туркестанского в Узбекистане. При этом приведены сведения о заготовке сырья *Crataegus turkestanica*, его качестве, медицинском применении и химическом составе.

Ключевые слова: *Crataegus turkestanica*, выращивание, агротехнические мероприятия, применение в медицине.

Ўсимликнинг тарқалиши. Тошли ва майда гилли қияликларда, қоялар орасида, гипсли қумда ҳамда жийдазорларда, дарё қирғоқ ва ирмоқларида, тоғолча-олмали, ёнғоқли ва зарангли ўрмонларда, қолдиқ тоғларда ўсади. Туркистон дўланаси Қизилқумда, Тяньшанда, Помиролойда, Копеттоғда тарқалган. Дунё бўйича Афғонистон, Эрон, Қозоғстон, Қирғизстон, Покистон, Тожикистон, Туркманистон, Ўзбекистон, Ғарбий Ҳимолойда тарқалган (1-расм) [1].

1-расм. Туркистон дўланасининг тарқалиш ареаллари

Агротехник тадбирлар. Дўлана кўчатларини экишга ажратиб қўйилган ер кузда 25-30 см чуқурликда ҳайдалади. Баҳорда текисланади ва молаланади. Қўлда ёки чуқурча кавлагичда 40x40 см ўлчамда ва 50 см чуқурликда кўчат ўтқазиладиган уячалар қазилади. Ана шу чуқурчанинг ҳар бирига бир челақдан фосфор аралаштирилган чириган гўнг (1:5) солинади. Чуқурча тубидаги тупроққа ўғит аралаштирилади.

Экиш олдида кўчатларга қуйидагича ишлов берилади: зарарланган илдизлари олиб ташланади, барча илдизларнинг учлари қирқилади, тупроқ устидан буғланишни камайтириш учун поя узунлиги қисқартирилади, бу эса кўчатнинг яшовчанлигини ошириш ва ривожланиш имконини беради.

Экиб бўлгандан кейин “оқучник”- чопиқ асбоби ёрдамида дўлана экилган уячалар яқинидан суғориш эгатлари олинади. Уячалардаги тупроқ намиқадиган даражада жилдиратиб суғорилади. Биринчи йили 9 мартагача суғорилади (апрел-июнь 1 тадан, июл-август 2 тадан, сентябрь-октябрь 1).

Ҳар 2-3 суғоришдан кейин культивация қилинади, чуқурлардан ўсиб чиққан йирик бегона ўтлар қўлда юлиб ташланади. Бунда шуни ҳам назарда тутиш керакки, культиватор чуқур ботганида ёки қўл кучи билан чуқур чопилганида илдиз тармоғи зарарланиши мумкин.

Тавсия этилган агротехникага қатъий амал қилинганда 6-7 йилда ўсимлик мевага киради. Кўчатлар 8-10-йили ва ундан кейинги йилларда қийғос гуллайди ва мевага киради.

Дўлана ялпи ҳосилга кирганда гектар ҳисобига 15-20 центнерни ташкил этади.

Хом-ашё тайёрланиши ва унинг сифати. Дўлана меваларини териш одатда октябр ойининг охирларидан бошланиб, то бахоргача давом этади. Дўлана мевалари қуритгичларда 80-900С ҳароратда қуритилади. Уларни яхши шамоллатиладиган томларда юпқа қилиб ёйилган ҳолда ва тез - тез айлантириб турилган ҳолда ҳам қуритиш мумкин.

Фармацевтика саноатида дўлана меваларига бўлган талаб катта.

Хом - ашё кўрсаткичлари: намлик 15% дан ошмаслиги, умумий кул миқдори 4% дан кўп бўлмаслиги, дўлананинг бошқа қисмлари 2% дан ошмаслиги, қорайган, куйган, касалликка чалинган мевалари 3% дан кўп бўлмаслиги, мевасининг майдаланган бўлакчалари 3% дан ошмаслиги, етилмаган меваси 5% дан кўп бўлмаслиги зарур. Маҳсулот таркибида захарли ўсимликлар ва уларнинг қисмлари, моғор, ўткир ёқимсиз ҳид бўлмаслиги керак.

Тиббиётда қўлланилиши ва кимёвий таркиби. Дўлана препарати хафақон касалликларида, стенокардия, антигеоневроз, аритмия, тахикардия, атеросклероз ва климактерик невродда қўлланилади.

Туркистон дўланасининг меваси таркибида 9,9%-углеводлар, 0,3% гача сахарозалар, 4,0%-пектин, витамин С, ошловчи моддалар, катахинлар: эпикатехин, лейкоантоцианидлар ва бошқалар мавжуд.

Тавсиялар. Тоғ этаги, тоғдаги лалми ёки шартли лалми ерларда суғормай 6x4 метр ўлчамда; текислик, тоғ этаги ва тоғли ерларда суғорилганда 8x4 метр ўлчамда экиш схемаси тавсия этилади. Шунингдек, дастлабки 2-3 йилда ўсимликлар тўлиқ ривожланиши учун дўлана оралиқларида тирноқгул, мойчечак ва бошқа бир-икки йиллик ўсимликларни етиштириш мумкин.

REFERENCES

1. <https://powo.science.kew.org/results?q=Crataegus%20turkestanica>
2. Жумабобоев Ғ.Ш., Махкамов Т.Х., Авазова М.А. Тошкент воҳаси шароитида испан мингбошини етиштириш технологияси //Agro Inform. – 2022. – №. 4. – С. 30-35.
3. Жумабобоев Ғ. Ш., Махкамов Т. Х. Инвазив усимлик-Испан мингбоши (*Vaccaria hispanica* (Mill.) Rauschert) ни маданийлаштириш истикболлари ва уруғ унувчанлиги //ГулДУ ахборотномаси. – 2022. – Т. 1. – С. 17-23.
4. Мелиқўзиев А. А., Ергашев Д.А., Махкамов Т. Х. Инвазив ўсимлик *Amorpha fruticosa* L. нинг биоэкологик хусусиятлари ва кўпайтириш усуллари //Academic research in educational sciences. – 2022. – Т. 3. – №. 7. – С. 168-175.
5. Sotiboldieva D. I., Mahkamov T. X. Component composition of essential oils *Curcuma longa* L.(Zingiberaceae) introduced in Uzbekistan //American Journal of Plant Sciences. – 2020. – Т. 11. – №. 8. – С. 1247-1253.

6. Тўхтаев, Б. Ё., Маҳкамов, Т. Х., Тўлаганов, А. А., Маматкаримов, А. И., Маҳмудов, А. В., & Алляров, М. Ў. (2015). Доривор ва озуқабоп ўсимликлар плантацияларини ташкил қилиш ва хом ашёсини тайёрлаш бўйича йўриқнома.
7. Yuldasheva, N. E., & Aminova, M. (2022). *Albuca bracteata*–hind piyozini etishtirish usullari va shifobahshlik xususiyatlari. *Academic research in educational sciences*, 3(2), 376-384.
8. Мелиқўзиев, А. А., Ергешев, Д. А., & Маҳкамов, Т. Х. (2022). Инвазив ўсимлик *Amorpha fruticosa* L. нинг биоэкологик хусусиятлари ва кўпайтириш усуллари. *Academic research in educational sciences*, 3(7), 168-175.
9. Сотиболдиева, Д., Маҳкамов, Т. Х., & Дусчанова, Г. М. (2019). Анатомо-гистологическое строение корневища *Curcuma longa* L.(сем. Zingiberaceae) в условиях интродукции). *НамДУ илмий хабарномаси*, 1, 54-59.
10. Boboev, S., Makhkamov, T., Bussmann, R. W., Zafar, M., & Yuldashev, A. (2023). Anatomical and phytochemical studies and ethnomedicinal uses of *Colchicum autumnale* L. *Ethnobotany Research and Applications*, 25, 1-9.
11. Makhkamov, T., Sotiboldiyeva, D., Mamarakhimov, O., Yuldashov, Y., & Botirova, L. (2022, May). Morphogenesis and Seasonal Developmental Rhythm Under the Conditions of Introduction of *Curcuma Longa* L. In *International Scientific Conference on Agricultural Machinery Industry “Interagromash”* (pp. 1460-1469). Cham: Springer International Publishing.
12. Ozodbekova, G., Mashrabjonova, M., Zubaydullayeva, K. & Makhkamov, T. (2023). *Foeniculum vulgare* Mill. – oddiy arpabodiyonni yetishtirish agrotexnikasi va tibbiyotda qo‘llanilishi. *PEDAGOGS*, 47(1), 187–192.